

An Analysis of Social Capital Among Iranians (A Macro-Level Conceptualization of Social Conditions)

Reza Safari Shali *

Associate Professor, Department of Sociology,
Faculty of Literature and Human Sciences,
Kharazmi University, Tehran. Iran

Abstract

The sustainability of any human society depends on the level of social capital. The present article analyzes the social capital among Iranian people according to the findings of national surveys (2015, 2018 and 2021). The results show a decrease in social capital in some dimensions (especially in the areas related to institutional and organizational trust and satisfaction). The state of social capital in the mentioned areas in the range of 0 to 100 has reached an average score of 36.75 in 2021 from a score of 43.50 in 2015; According to the "contagion theory", such conditions are effective in reducing hope for the social future and lowering the positive outlook towards the future of the society, and therefore, according to the "compensation theory", people invest in individual and interpersonal fields and try to invest for their individual or group future, which shows the formation of a kind of island social capital. Of course, the important point is that social communication for virtual space, as well as professional and union relations and common interests instead of kinship and clan social capital, etc., is showing a change in some forms and relations of today's society.

Keywords: Social Capital, Social Trust, Institutional Trust, Hope for the Future, Social Relations.

* Corresponding Author: Reza_safaryshali@khu.ac.ir

How to Cite: Safari Shali, R. (2024). An Analysis of Social Capital Among Iranians (A Macro-Level Conceptualization of Social Conditions), *Quarterly Journal of Social sciences*, 31(104), 1-32. DOI: 10.22054/qjss.2024.81050.2810

1. Introduction

A comprehensive understanding of the conditions, trends, causes, processes, contexts, and factors that either strengthen or weaken social capital is a fundamental and preliminary step in the process of assessing and strategically managing this social and political foundation. However, the main issue, according to studies conducted on social capital in our country, is that in recent years, the primary dimensions and components of social capital (such as participation, trust, and hope for the future) have decreased. For instance, social and political trust within the society in 1400 AH (2021 AD) has declined compared to surveys conducted in 1394 and 1397 AH. Despite this decline, the significance of social capital cannot be overlooked. An encouraging aspect is the emergence of new forms of social interaction based on virtual spaces, as well as professional, occupational, and shared interest-based relationships, which are gradually replacing kinship and tribal-based social capital. This shift indicates a transformation in certain forms of interaction and social relations within contemporary society.

2. Literature Review

The Legatum Institute is one of the international organizations that measures social capital. The institute conducts global and regional assessments of countries. According to the Legatum Prosperity Index 2021, Iran ranked 89th globally (among 167 countries) and 8th in the Middle East in terms of social capital. Safari Shali and Ghafari (2017 and 2021) conducted two consecutive waves of a national survey titled 'Assessment of Social Capital in Iran'. The findings revealed that levels of social capital at the micro and Middle levels were more prevalent than at the macro level in both waves. The national-level assessment of social capital indicated a downward trend across all three levels, with scores (on a scale of 1 to 100) of 50.43, 36.25, and 36.75 in 2015, 2017, and 2021, respectively. A relevant foreign study by the UK Statistics Authority (2020) reported an 11% decline in trust in the national government in the UK by autumn 2019.

3. Methodology

This study employs a holistic, documentary approach to conduct a secondary analysis of social capital in the country, utilizing data from multiple waves (2015, 2018, and 2021) of national social capital

surveys. While the findings, presented in subsequent sections, are categorized into broad themes, the study's statistical population encompasses individuals aged 16 and above, both male and female, residing in all 31 provinces of the country. Data was collected using researcher-developed questionnaires that adhered to rigorous reliability and validity standards, ensuring the robustness of the findings. The sample size for each wave ranged between 12,000 and 17,000 individuals, with a deliberate effort to ensure that each provincial sample was representative of its respective population.

4. Results

It is noteworthy that, globally, countries rarely exhibit an average social capital score exceeding 50 (in the range of 1-100). To understand the trends in social capital findings within the country (in the years 2015, 2018, and 2021), we will first present descriptive findings of social capital at various levels.

Table 1. Analysis of Social Capital Levels Across Different Waves in the Country

Average of Social Capital	Domain (1-100)		
	2015	2018	2021
Macro Level	38.75	33.25	27.25
Middle Level	48.00	39.75	37.25
Micro Level	44.00	35.25	45.75
Overall	43.50	36.25	36.75

Results from the social profile of social capital, measured at the country level based on demographic variables, indicated that individuals residing in "smaller cities (less populated cities)", "women", those in the "55+ age group", individuals with "low literacy or high school diplomas", "retirees", and "married individuals" exhibited higher levels of social capital compared to other groups.

5. Discussion

In sum, the most critical role of social capital is to foster law-abiding behavior and a culture of order and security. This means that citizens are aware of their social rights and obligations and refrain from violating them. Such a practice ensures the survival of the law and prevents a tendency toward disorder, norm-breaking, and lawlessness.

Nonconformity, as a social problem, threatens social health and erodes social capital, leading to the formation of distrust in institutions. Acceptance of social norms and regulations increases empathy, unity, and reduces social conflict.

It can be argued that in the absence of social capital, civic ethics, community, altruism, and humanitarianism lose their credibility and prestige. If individuals and social groups are also morally dysfunctional, they become confused about identifying goals and means of achieving them. They experience a conflict between theoretical and practical ethics and do not act based on norms and rules. Consequently, they lose the motivation to participate in public affairs.

6. Conclusion

strengthening social capital today requires social and cultural policymaking. Thus, governmental and non-governmental policymaking organizations in this area should make every effort to enhance social capital indicators (trust, sense of security, participation, satisfaction, joy and hope, sense of national belonging, etc.) in the process of socialization. Accordingly, fundamental actions should be taken in the following areas in a process-oriented manner:

In a general overview, strategies and solutions for social capital can be categorized into three levels:

1. Strategies and solutions aimed at formal institutions and structures
2. Strategies and solutions aimed at the community and civil society
3. Strategies and solutions aimed at intermediary social institutions and mechanisms

Acknowledgments

I would like to express our sincere gratitude to the Country's Social Affairs Organization and the Research Deputy of Kharazmi University, as well as to all project collaborators, from the scientific council to all field researchers in 31 provinces, for their invaluable contributions. Special thanks are extended to the project's scientific advisor, Dr. Gholamreza Ghaffari, and to the translator of this extended abstract, Mr. Pejman Barkhordari.

تحلیل سرمایه اجتماعی در بین ایرانیان (به مثابه کلان مفهوم) تبیین کننده وضعیت اجتماعی

رضا صفری شالی * دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

چکیده

ماندگاری هر جامعه انسانی به سطحی از سرمایه اجتماعی وابسته است. نوشتار حاضر به تحلیل سرمایه اجتماعی در میان مردم ایران با توجه به یافته‌های پیمایش‌های ملی (سال‌های ۱۳۹۴، ۱۳۹۷ و ۱۴۰۰ ه.ش) می‌پردازد. نتایج نشان‌دهنده کاهش سرمایه اجتماعی در برخی ابعاد، به‌ویژه در حوزه‌های مربوط به اعتماد و رضایت نهادی و سازمانی است. وضعیت سرمایه اجتماعی در این حوزه‌ها در بازه ۰ تا ۱۰۰، از نمره ۴۳/۵۰ در سال ۱۳۹۴ به میانگین نمره ۳۶/۷۵ در سال ۱۴۰۰ کاهش یافته است. این شرایط بر اساس «نظریه سرایت» بر کاهش امید به آینده اجتماعی و پایین آمدن چشم‌انداز مثبت نسبت به آینده جامعه تأثیرگذار بوده است. به همین دلیل، افراد طبق «نظریه جبران» به سرمایه‌گذاری در حوزه‌های فردی و بین‌فردی روی آورده و سعی دارند برای آینده فردی یا گروهی خود سرمایه‌گذاری کنند که این امر نشان‌دهنده شکل‌گیری نوعی سرمایه اجتماعی جزیره‌ای است. نکته امیدوارکننده این است که نوعی ارتباطات اجتماعی مبتنی بر فضای مجازی و همچنین روابط حرفه‌ای، صنفی و علایق مشترک به‌جای سرمایه اجتماعی خویشاوندی و طایفه‌ای در حال شکل‌گیری است که نشان‌دهنده چرخش در برخی از اشکال تعاملات و مناسبات در جامعه امروزی می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، اعتماد نهادی، امید به آینده، ارتباطات اجتماعی.

در مقاله حاضر از داده‌های پیمایش ملی سرمایه اجتماعی خصوصاً سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۴۰۰ که توسط نویسنده و با مشاوره علمی دکتر غلامرضا غفاری در سطح کشور اجرا شده، استفاده گردیده است.

* نویسنده مسئول: Reza_safaryshali@khu.ac.ir

طرح مسئله

تا دهه ۱۹۷۰ عمدتاً صاحب‌نظران توسعه دو نوع سرمایه، یعنی (۱) سرمایه فیزیکی، طبیعی یا اقتصادی و (۲) سرمایه انسانی (وجود کارشناسان و مدیران متخصص) را برای پیشرفت هر جامعه ضروری می‌دانستند؛ اما از دهه ۱۹۸۰ به بعد صاحب‌نظران به این نتیجه رسیدند که برخی از کشورها دو سرمایه فوق را دارند ولی به توسعه و پیشرفت دسترسی پیدا نمی‌کنند. در اینجا مفهوم سرمایه اجتماعی به عنوان شکل سوم سرمایه که باعث از قوه به فعل در آوردن دو نوع سرمایه پیشین می‌گردد، در محافل علمی و سیاست‌گذاری موضوعیت پیدا کرد. امروزه مطالعات علمی در خصوص توسعه (خصوصاً توسعه اجتماعی) اهمیت سرمایه اجتماعی را نشان می‌دهد. سرمایه اجتماعی، با تسهیل همکاری بین منافع متفاوت، منفرد و گاه متضاد فردی برای نیل به ستانده فزاینده و توزیع برابر، به کارایی و رشد جامعه کمک می‌کند. سرمایه اجتماعی هماهنگی و همکاری برای کسب منافع متقابل و تعالی جامعه را تسهیل می‌کند. در جامعه‌ای که از نعمت سرمایه اجتماعی چشمگیری برخوردار است، بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی آسان‌تر است.

استفاده گسترده از واژه سرمایه اجتماعی و بحث در مورد آن در قلمروهای مختلف علوم اجتماعی، اقتصاد و علوم سیاسی، بحث‌های توسعه پایدار و طراحی نظام‌های مربوط به تدوین شاخص‌های اجتماعی توسط سازمان‌های تخصصی جهانی طی سال‌های اخیر، حاکی از پذیرش نقش اجتناب‌ناپذیر این نوع سرمایه و لزوم بررسی و اندازه‌گیری آن در کنار دیگر انواع سرمایه‌های طبیعی، فیزیکی و انسانی به منظور افزایش کیفیت زندگی، رفاه اجتماعی و تحقق توسعه پایدار در جوامع مختلف است.

مطلوب‌ترین شکل سرمایه اجتماعی، آن نوع از سرمایه می‌باشد که در جامعه عمومیت داشته باشد، زیرا باعث تقویت و بازآفرینی (بازتولید) مشارکت، اعتماد، امید، احساس امنیت و رضایت می‌گردد. زیرا گاه شاهد سرمایه‌های جزیره‌ای (در قالب‌های گروهی و حزبی و...) هستیم که ممکن است در راستای منافع ملی کشور نباشد، به عنوان مثال گاه در بین گروه‌های گانگستری یا اراذل‌واوباش شاهد سرمایه اجتماعی

درون گروهی بالایی هستیم ولی این نوع از سرمایه اجتماعی به خاطر داشتن ماهیت منفی و درون گروهی همنوایی با سرمایه اجتماعی کلان کشوری ندارد و از این رو در نقش مخرب عمل می کند (Safari Shali, 2010).

آگاهی، شناخت دقیق از وضعیت، روندها، علل، فرایندها، زمینه‌ها و عواملی که مقوم یا تضعیف کننده سرمایه‌های اجتماعی هستند، گامی مقدماتی و اساسی در فرایند سنجش و مدیریت راهبردی این بنیان اجتماعی و سیاسی محسوب می شوند. خوشبختانه دقت نظرها و برنامه‌ریزی‌های پژوهشی و راهبردی و اولویت دادن به مسائل اجتماعی در برخی از سازمان‌های اجتماعی کشور سبب گردیده است که از طریق پیمایش‌های علمی و تحلیل نتایج و تأملات انتقادی، این روند رصد و مورد کاوش و تحلیل قرار گیرد. همان‌طور که بیان شد، یکی از چالش‌هایی که اکنون و به‌ویژه در چشم‌انداز آینده می‌تواند عاملی برای بروز مشکلات اجتماعی، سوءاستفاده، تحریک و شیوع رفتارهای انفعالی و پرخاشگرانه باشد، روند روبه‌رشد نارضایتی‌ها، بی‌اعتمادی و ناخرسندی‌هایی است که بخش‌های متفاوت جامعه، اقشار گوناگون، مناطق و استان‌های متعدد به آن مبتلا یافته‌اند. گرچه زیرساخت بسیاری از این نارضایتی‌ها و عدم تعادل‌های روانی و اجتماعی، مسائل و مشکلات اقتصادی و تحولاتی است که متأثر از ضعف کارکردی برخی از سیاست‌ها، تحریم‌ها و آثار ناشی از آن است، اما تداوم تحریم‌ها و تعمیق برخی از مشکلات، دایره این ناخرسندی‌ها را تشدید و دیگر شاخص‌های سرمایه اجتماعی و به‌ویژه اعتماد و امید به آینده را نیز در معرض مخاطراتی قرار داده است که در نتایج پژوهش‌های ملی قابل مشاهده است. آنچه از نتایج پژوهش‌ها و یافته‌های پیمایشی به‌دست آمده است، می‌تواند مقدمه‌ای برای تکمیل فرایندهای پژوهشی، نوسازی اطلاعات، تعمیق شناخت و تحلیل دقیق فرایندهای اجتماعی و سیاسی کشور باشد.

کسب این اطلاعات است که باید مقدمه سیاست‌گذاری مناسب رسانه‌ای، اقتصادی، راهبردی و به‌ویژه اجتماعی باشد که از جامعه و اقشار گوناگون در قبال جریان‌های تحریک کننده و گروه‌های سازمان یافته و پشتوانه‌های بین‌المللی آنان که با استفاده از

روش‌ها و ابزارها و راهبردهای گوناگون این فرایند را تشدید می‌کنند، به‌درستی مدافعه کرده و از ثبات و پایداری کشور صیانت و حراست نماید. در این راستا مطالعات روندی سرمایه اجتماعی در نظر دارد با نگاهی علمی راهبردی، ضمن تلاش برای ارائه توصیفی روشن از شرایط اجتماعی کشور راهبردهای لازم را برای مدیریت بسترها و زمینه‌ها و نحوه تعدیل متغیرها و شرایط آسیب‌آفرین ارائه دهد. وجه نوآوری مقاله حاضر نسبت به سایر یافته‌های موجود، تحلیل ثانویه‌ای است که در خصوص کلان مفهوم سرمایه اجتماعی در کشور است که به‌صورت طولی در یک دهه اخیر صورت گرفته است. به عبارتی این نوشتار، اولین مقاله‌ای است که به مقایسه روندی مفهوم سرمایه اجتماعی در کشور با توجه به سه پیمایش ملی که هر کدام داری نمونه‌های بالای ۱۲۰۰۰ نفر و با فاصله حدود سه سال با یکدیگر (۱۳۹۴، ۱۳۹۷ و ۱۴۰۰) و با رعایت تمامی معیارهای علمی و روشی انجام شده، می‌پردازد.

اما مسئله اصلی با توجه به مطالعات انجام شده در ارتباط با سرمایه اجتماعی در کشورمان این است که در سال‌های اخیر به‌نوعی ابعاد و مؤلفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی (مانند مشارکت، اعتماد، امید به آینده و...) دچار کاهش شده‌اند، به‌طوری که اعتماد اجتماعی و سیاسی در جامعه در سال ۱۴۰۰ ه.ش. نسبت به پیمایش‌های انجام گرفته در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۷ کاهش (هرچند کمی) داشته است، ولی به‌لحاظ اهمیت سرمایه اجتماعی، نمی‌توان از آن غفلت نمود (ر.ک به: مقایسه نتایج پیمایش ملی سرمایه اجتماعی در ده سال اخیر).

پیشینه پژوهش

درباره سرمایه اجتماعی در مقیاس ملی و فراملی پژوهش‌های فراوانی انجام شده است. در ایران تاکنون به‌صورت رسمی، چندین پیمایش ملی مختص سرمایه اجتماعی انجام شده است. هدف از این پیمایش‌ها ارزیابی سرمایه اجتماعی به‌عنوان ضلع سوم توسعه، در کنار سرمایه اقتصادی و انسانی است. در همین راستا، سرمایه اجتماعی حلقه مفقوده در فرایند توسعه اجتماعی تلقی شده است (Safari Shali & Ghaffari, 2021).

یکی از نهادهای سنجش بین‌المللی سرمایه اجتماعی «مؤسسه لگاتوم» است. مؤسسه لگاتوم کشورها را در مقیاس جهانی و منطقه‌ای رصد می‌کند. از نظر این مؤسسه در سال ۲۰۲۱، ایران در مقیاس جهانی (در میان ۱۶۷ کشور) از نظر شاخص سرمایه اجتماعی در رتبه ۸۹ و در منطقه خاورمیانه در رتبه ۸ قرار گرفته است.^۱ در اینجا به خاطر جلوگیری از اطناب کلام، صرفاً به چند پژوهش داخلی و خارجی بسنده می‌شود.

الف) پیشینه تجربی داخلی

- غفاری (۱۳۹۵) در پیمایش ملی «ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (موج سوم)» که به کارفرمایی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در بین ۱۴۹۰۶ نفر از شهروندان بالای ۱۵ سال ساکن در ۳۱ استان کشور انجام داد، دریافت که میزان اعتماد مردم ایران به رادیو و تلویزیون برابر با ۱۷/۱٪ کم و ۵۴/۸٪ زیاد، اعتماد به روزنامه‌ها و سایت‌های خبری داخلی برابر با ۲۵/۹٪ کم و ۳۶/۹٪ زیاد، اعتماد به تلویزیون‌های ماهواره‌ای برابر با ۶۳/۹٪ کم و ۱۱/۳٪ زیاد، اعتماد به اینترنت برابر با ۵۹/۷٪ کم و ۱۲٪ زیاد، اعتماد به مجلس شورای اسلامی برابر با ۱۹/۶٪ کم و ۴۶/۹٪ زیاد، اعتماد به مجمع تشخیص مصلحت نظام برابر با ۱۸/۸٪ کم و ۴۸/۵٪ زیاد، اعتماد به شورای نگهبان برابر با ۱۹٪ کم و ۴۹/۱٪ زیاد، اعتماد به قوه قضائیه برابر با ۱۹/۹٪ کم و ۴۸/۷٪ زیاد، دولت برابر با ۱۸/۶٪ کم و ۴۹/۹٪ زیاد، شهرداری برابر با ۲۸/۱٪ کم و ۳۷٪ زیاد است. (Ghaffari, 2016)
- مصطفی‌پور، حقیقتیان و محمدی (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای که با عنوان «تیین جامعه‌شناختی میزان سرمایه اجتماعی محله‌های شهر تهران» در بین ۲۴۰ نفر از شهروندان ۱۸ سال به بالای ساکن در سه ناحیه شهر تهران انجام دادند، دریافتند که میزان سرمایه اجتماعی در بین محله‌های مورد مطالعه متفاوت است (Mostafipour et al., 2018).
- صفری شالی و غفاری (۱۳۹۷) پیمایش ملی «بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در

۱. قابل دسترسی به آدرس

کشور» را در بین شهروندان بالای ۱۸ سال اعم از مرد و زن ساکن در نقاط شهری در ۳۱ استان کشور انجام داده‌اند. حجم نمونه در این تحقیق حدود ۱۷۰۰۰ نفر بود که البته سعی شد حجم نمونه هیچ استانی کمتر از ۳۸۴ نباشد تا امکان تعمیم‌یابی یافته‌ها به کل جامعه وجود داشته باشد. برای دقت بیشتر در مرحله جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه به صورت مصاحبه رودررو تکمیل گردید. از آنجا که ۳۱ استان کشور در طرح حاضر مورد مطالعه قرار گرفتند. در این تحقیق، علاوه بر برآورد ملی، هدف به دست آوردن برآورد استانی نیز مدنظر بود، لذا برای دستیابی به این هدف از روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای در هر استان استفاده شد. به دلیل پراکندگی بالای صفت‌های مورد مطالعه در استان‌ها و با توجه به این موضوع که مراکز استان‌ها نمی‌توانند معرف کل آن استان باشند، در هر استان، علاوه بر مرکز استان، یک شهر غیرمرکز استان و نیز برای هر شهر منتخب، حداقل دو روستای تابعه آن شهر در نمونه قرار گرفته است. پس از برآورد حجم نمونه در هر استان، این حجم متناسب با جمعیت، به شهرها و روستاها تخصیص داده شد. سرمایه اجتماعی در مقیاس کشوری از ترکیب سه بُعد خرد، میانی و کلان ساخته شد. نتایج نشان داد که سرمایه اجتماعی کشور در بیش از نیمی از پاسخگویان (۵۰/۲٪) در حد کم و در مقابل تنها در ۱۸/۷٪ در حد زیاد بوده است. ضمن اینکه میانگین سرمایه اجتماعی در هر سه سطح خرد، میانه و کلان در حد کمتر از میانگین بوده است. طبق نتایج این مطالعه، میزان پایین سرمایه اجتماعی در سطوح خرد، میانه و کلان به ترتیب برابر با ۵۳/۲٪، ۴۳/۷٪ و ۵۳/۵٪ است. میانگین کشوری سرمایه اجتماعی نیز برابر با ۳۶/۲۵ در دامنه ۱ تا ۱۰۰ است (Safari Shali & Ghaffari, 2018).

• مهدوی و عزیزمحمملو (۱۳۹۷) به «تحلیل عوامل کلان مؤثر بر فرایند انباشت سرمایه اجتماعی در ایران» پرداختند. در این تحقیق، فرایند انباشت سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن صورت‌بندی گشته و بر اساس آن، نسبت به تحلیل تجربی فرایند شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در ایران در چارچوب رویکرد همگرایی اقدام شده است. در این راستا، تابع انباشت سرمایه اجتماعی با استفاده از داده‌های سری زمانی کشور ایران در بازه زمانی ۱۳۵۳ تا ۱۳۹۱ با استفاده از روش جوهانسون و الگوی تصحیح خطای برداری برآورد گشته

است. بر اساس نتایج حاصله، سرمایه اجتماعی در بلندمدت به طور مثبت با متغیرهای سرمایه فیزیکی، میزان درآمد و سرمایه انسانی و به طور منفی با متغیرهای نابرابری در توزیع درآمد، بیکاری، تورم، میزان شهرنشینی و میزان صنعتی شدن جامعه ارتباط دارد. در کوتاه مدت نیز، متغیرهایی مانند سرمایه گذاری، درآمد سرانه و سرمایه انسانی رابطه مثبت با انباشت سرمایه اجتماعی دارند. افزایش میزان بیکاری، افزایش شهرنشینی و همچنین افزایش صنعتی شدن نیز در کوتاه مدت با تضعیف سرمایه اجتماعی هم راستاست. نرخ تورم و نابرابری درآمد، برخلاف دوره بلندمدت، در کوتاه مدت ارتباط چندانی با تغییرات سرمایه اجتماعی ندارد (Mahdavi & Mohammadlou, 2018).

• محمدیان منصور، جعفری و مهرگان (۱۳۹۷) در «اندازه گیری و بررسی مقایسه‌ای سرمایه اجتماعی به تفکیک استان‌های کشور»، به اندازه گیری سرمایه اجتماعی در سطح استان‌های کشور در بازه زمانی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۲ پرداختند. بر اساس رهیافت پاتنام و کلمن، برای اندازه گیری این شاخص، سه سطح مشارکت، اعتماد و انسجام در نظر گرفته شده است. به منظور ترکیب شاخص‌های به کار گرفته شده در این مطالعه، روش تحلیل عاملی بهره گرفته شد و بر مبنای نتایج تحلیل عاملی، استان‌های مختلف از نظر میزان سرمایه اجتماعی سطح بندی شد. نتایج نشان داد استان زنجان بالاترین سطح سرمایه اجتماعی و استان‌های تهران و ایلام کمترین سطح سرمایه اجتماعی در بازه مورد بررسی را دارند. در مقیاس کشوری نیز می توان یک روند به نسبت ثابت در میزان سرمایه اجتماعی کشور ملاحظه کرد. مطالعه پیشنهاد داد که با توجه به نقش این نوع سرمایه در بهره گیری از ظرفیت سایر سرمایه‌های موجود در کشور، برنامه ریزی و سیاست گذاری مناسبی برای افزایش سطح سرمایه اجتماعی کشور را به عنوان هدف عالی انجام گیرد (Mohammadian et al., 2018).

ب) پیشینه تجربی خارجی

در ادبیات خارجی با حجم غنی از مطالعات در زمینه سرمایه اجتماعی مواجهیم. تأثیرگذارترین و مهم ترین کارها، مطالعه کلمن و پاتنام است که ارجاع بسیاری از منابع

سرمایه اجتماعی به آن‌ها بوده و می‌باشد. مرور این مطالعات حاکی است که تعدادی از مطالعات خارجی، سرمایه اجتماعی را از زاویه کارکردی و پیامدی بررسی کرده و آن را از دیدگاه خرد مورد مذاقه قرار داده و بر موضوعاتی چون سلامت، آموزش، ارتکاب جرم و برخی موضوعات دیگر متمرکز شده‌اند. این مطالعات که بیشتر کشورهای در حال توسعه را بررسی کرده‌اند، از منظر رشته‌های مختلفی چون اقتصاد، جامعه‌شناسی، روانشناسی اجتماعی، علوم سیاسی و... انجام شده‌اند. در ادامه، به برخی از این مهم‌ترین مطالعات که مرتبط با موضوع تحقیق حاضرند، به صورت موجزتر اشاره می‌شود.

کاسا^۱ (2015) تحقیقی با عنوان «فرهنگ، مذهب و سرمایه اجتماعی» جهت بررسی رابطه بین فرهنگ و مذهب با سرمایه اجتماعی در ۲۶ کشور اروپایی انجام داده است. این تحقیق با استفاده رهیافت نظری هافستد^۲ در زمینه عوامل فرهنگی مؤثر بر ایجاد سطوح سرمایه اجتماعی صورت گرفته است. در این تحقیق، داده‌ها با استفاده از روش پیمایش در بین ۸۵ منطقه از ۲۶ کشور اروپایی جمع‌آوری و تحلیل شدند. برای بررسی سرمایه اجتماعی مناطق، از روش رگرسیون چندگانه و از ابعاد فرهنگی، جنبه‌های دینی و گذشته‌گمونیستی این مناطق به عنوان عوامل تبیین‌کننده سرمایه اجتماعی استفاده شد. از تحلیل گرافیکی نیز برای تعمیم نتایج استفاده گردید. یافته‌های تحلیل رگرسیونی و تحلیل گرافیکی نشان داد که ابعاد فرهنگی مناطق مورد بررسی نسبت به جنبه‌های دینی یا سطح کمونیستی این مناطق، در ایجاد سطوح مختلف سرمایه اجتماعی تأثیرگذارتر است. نتیجه نهایی این تحقیق حاکی است که در راستای توسعه سیاست‌های مرتبط با افزایش سرمایه اجتماعی در مناطق مختلف، باید فرهنگ خاص هر منطقه نیز به عنوان عامل موفقیت این سیاست‌ها ارزیابی شود (kaasa, 2015).

• فورسل، توور و پولمن^۳ (2018) در مطالعه خود به تدوین مقیاسی برای سنجش سرمایه اجتماعی در باشگاه‌های ورزشی و تفریحی پرداختند. نمونه آماری این مطالعه شامل ۱۰۷۹

1. Kaasa

2. Hofstede's concept

3. Forsell, Tom, Tower, John, & Polman

شهروند عضو این باشگاه‌ها بود و مقیاس تدوین شده شامل ۴۲ گویه در زمینه‌های اعتماد، دوستی، پذیرش، دوجانبه‌گرایی، هنجارها و حکمرانی بود. نتایج تحلیل عامل اکتشافی نشان داد که ۴ مؤلفه قابل احصا می‌باشد: حکمرانی، هنجارها، دوستی-پذیرش و اعتماد-دوجانبه‌گرایی؛ که نتایج تحلیل عامل تأییدی نیز این ۴ عمل را مورد تأیید قرار داد (Forsell et al., 2018).

• اداره آمار در انگلستان^۱ (2020) در گزارشی که در رابطه با وضعیت سرمایه اجتماعی در انگلستان منتشر کرده، آورده است که میزان اعتماد به دولت ملی در این کشور تا پاییز ۲۰۱۹ به اندازه ۱۱٪ کاهش یافته است. میزان ارتباط مثبت با همسایه‌ها، مانند روابط مثبت و جلوگیری از نزاع و دعوا، به اندازه ۳ و ۴٪ بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۲ و ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۸ کاهش یافته است. احساس تعلق به همسایه‌ها بین سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۵ و ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۸ کاهش یافته است. احساس امنیت زنان در زمان پیاده‌روی در شب در فاصله سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۱۹، در مقایسه با سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۳ به اندازه ۱۱۲٪ افزایش یافته است که این نسبت برای مردان برابر با ۴٪ بوده است؛ گرچه احساس ترس در زنان همچنان بیشتر از مردان است. میزان دریافت کمک والدین از فرزندان که با آن‌ها زندگی نمی‌کنند، در فاصله سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۸ کمتر از سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۲ (به ترتیب ۴ و ۶٪) بوده است. در سطح فردی نیز، عضویت افراد در سازمان‌های سیاسی، داوطلبانه، حرفه‌ای و یا تفریحی در فاصله سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۲ و ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۸ به اندازه ۵٪ کاهش یافته است و میزان شبکه‌سازی اینترنتی در فاصله سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۹ به اندازه ۱۵٪ افزایش یافته است (Office for National Statistics UK, 2020).

• سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۲ (2019) در چارچوب گزارش «زندگی چطور است: سنجش بهزیستی»^۳، در فصل ۱۶ این گزارش به بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در کشورهای عضو این سازمان پرداخته است. در این مطالعه، سرمایه اجتماعی به‌عنوان

1. Office for National Statistics UK

2. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

3. How's Life? 2020: Measuring Well-being

هنجارهای اجتماعی، ارزش‌های مشترک و ترتیبات نهادی‌ای تعریف شده است که همکاری میان گروه‌های جمعیتی را تقویت کرده و پرورش می‌دهد. نتایج این مطالعه نشان داد که یک نفر از هر ۶ نفر در کشورهای عضو سازمان، حداقل ماهیانه یک‌بار از طریق سازمان‌های رسمی مانند کلیسا، در کار داوطلبانه شرکت می‌کند. وقتی از مردم در مورد اعتماد آن‌ها سؤال شد (از ۰ به معنای عدم اعتماد تا ۱۰ به معنای اعتماد کامل)، میانگین نمره اعتماد به دیگران برابر با ۶/۱ و میانگین اعتماد به پلیس برابر با ۳/۶ بود، کمتر از نیمی از جمعیت کشورهای عضو این سازمان (۴۳٪) به دولتشان اعتماد دارند. نمره دولت‌ها در مشارکت دادن شهروندان در زمان تصویب قوانین، برابر با ۲/۲ از ۴ بود. در مورد ادراک فساد در بخش دولتی، در یک مقیاس از ۰ (فساد کامل) تا ۱۰۰ (بسیار سالم)، میانگین نمره کشورهای عضو این سازمان برابر با ۶۷ بود. برابری جنسیتی در سیاست، هنوز محقق نشده بود و زنان فقط ۲۸٪ از کرسی‌های پارلمان‌ها را در اختیار داشتند. در سال ۲۰۲۰، در مقایسه با سال ۲۰۱۰، پیشرفت کشورهای عضو این سازمان در زمینه سرمایه اجتماعی بطور متوسط کند و راکد بود (OECD, 2019).

جمع‌بندی پیشینه تجربی

جمع‌بندی و نقد مطالعات قبلی در زمینه سرمایه اجتماعی دلالت بر چندین نتیجه‌گیری دارد که در این قسمت به مهم‌ترین آن‌ها اشاره کرده که اتفاقاً مهم‌ترین وجوه مزیت و نوآوری مطالعه حاضر نسبت به آن‌ها نیز به شمار می‌روند:

۱. همان‌طور که اشاره شد، مطالعات سرمایه اجتماعی در ایران ابتدا در حوزه آکادمیک (در دانشگاه‌ها) ظهور یافت و سپس به سمت سازمان‌ها و مؤسسات دولتی و خصوصی گسترش یافت. با این حال، حجم مطالعات آکادمیک همچنان بیشتر از مطالعات سازمانی است.

۲. مطالعات سرمایه اجتماعی در ایران در سطوح ملی، منطقه‌ای، استانی و شهری شکل گرفته و گسترش یافتند. مطالعه حاضر با توجه به مقیاس ملی، ترکیبی از این سطوح را در خود جای داده و از این حیث، جامعیت لازم را دارد.

۳. مطالعات سرمایه اجتماعی دو دسته‌اند: یا سرمایه اجتماعی را به‌عنوان یک سازه و ترکیبی از عناصر متشکله آن در دو سطح ملی و استانی سنجیدند و یا برخی از عناصر سرمایه اجتماعی را در این دو سطح سنجیدند. مطالعه حاضر، با عنایت به‌عنوان تعریف‌شده آن، سرمایه اجتماعی را به‌عنوان یک سازه ترکیبی متشکل از ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها در سطوح ملی، منطقه‌ای، استانی و شهری مطالعه و سنجش کرده است.

سرمایه اجتماعی در رشته‌های مختلف جامعه‌شناسی، روانشناسی اجتماعی، مدیریت، علوم سیاسی و... و در رابطه با موضوعات مختلفی چون سلامت، شادی و نشاط، آموزش، آسیب‌های اجتماعی، جرم و کج‌روی، کارکنان و... مطالعه شده است. در پیمایش‌های مورد مراجعه، به‌دلیل استفاده از تیم چندتخصصی، موضوع سرمایه اجتماعی در بین ایرانیان در چارچوب و لنز نظری مختلف سنجش و بررسی شد و همین موضوع، به جامعیت موضوع و زوایای موردبررسی از سرمایه اجتماعی کمک کرده است.

مبانی نظری

در چند دهه اخیر صاحب‌نظران مختلفی در رشته‌های علوم انسانی در خصوص سرمایه اجتماعی صحبت کرده‌اند که از جمله «جیمز کلمن»، یکی از نظریه‌پردازان بزرگ حوزه سرمایه اجتماعی، معتقد است سرمایه اجتماعی برآیند روابط میان افراد، گروه‌ها و اجتماع است که اعتماد می‌آفریند و این روابط و اعتماد در جای خود کنش جمعی را در رسیدن به هدف یا اهداف جمعی یاری می‌رساند. مفهوم سرمایه اجتماعی برای کلمن وسیله‌ای برای تبیین نحوه همکاری و تعاون افراد با همدیگر است. او بر این باور است که سرمایه اجتماعی یکی از وسایلی است که افراد به کمک آن می‌توانند منفعی به دست آورند. «جیمز کلمن» (جامعه‌شناس) سرمایه اجتماعی را بخشی از ساختار اجتماعی می‌داند که به کنشگر اجازه می‌دهد تا با استفاده از آن به منافع خود دست یابند و همچنین سرمایه اجتماعی را همانند سایر اشکال سرمایه مولد می‌داند. از دید او سرمایه اجتماعی پُلّی بین فرد و جمع ایجاد می‌کند. او سرمایه اجتماعی را به‌عنوان دارایی فرد در نظر می‌گیرد، اما آن را ساخته منابع ساختاری اجتماعی می‌داند (Tajbakhsh, 2015: 45).

«رابرت پاتنام» نیز یکی دیگر از نظریه پردازان سرمایه اجتماعی، بر این باور است که سرمایه اجتماعی عبارت است از وجوه گوناگون سازمان اجتماعی مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌های مشارکت اجتماعی که می‌توانند با تسهیل اقدامات هماهنگ، کارایی جامعه را بهبود بخشند. همچنین از نظر او سرمایه اجتماعی همانند سایر سرمایه‌ها مولد است و امکان دستیابی به اهداف مشخصی را فراهم می‌کند که بدون آن غیرقابل دسترس خواهند بود (Putnam, 2000: 285). وی سرمایه اجتماعی را فراتر از سطح فردی به کار می‌گیرد و به چگونگی کارکرد سرمایه اجتماعی در سطح منطقه‌ای و ملی و تأثیر آن بر نهادهای دموکراتیک می‌پردازد و هدف سرمایه اجتماعی را تأمین دموکراسی کارآمد و توسعه اقتصادی می‌داند (Tavasoli & Mousavi, 2005: 14). مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در نظر پاتنام شامل اعتماد، هنجارها و شبکه‌های مشارکت اجتماعی است که با تسهیل کنش‌ها قادر هستند، کارایی جامعه را بهبود بخشند.

پیر بوردیو (۱۹۸۶: ۴۹) سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی را اشکال جدید سرمایه می‌نامد. وی سرمایه اجتماعی را انباشت منابع بالفعل و بالقوه‌ای می‌داند که مربوط به داشتن شبکه‌ای نسبتاً پایدار از روابط نهادینه شده از آشنایی و شناخت متقابل است و آن را ابزاری جهت تأمین و دستیابی به منافع فردی می‌داند. شاخصی که بوردیو برای سرمایه اجتماعی در نظر می‌گیرد عضویت افراد در کلوب‌ها است؛ بنابراین ایجاد و اثربخشی سرمایه اجتماعی بستگی به عضویت در یک گروه اجتماعی دارد که اعضای آن مرزهای گروه را از طریق مبادله اشیاء و نهادها بنیان (Field, 2009: 30). وی سرمایه اجتماعی را ابزاری در جهت دستیابی به اهداف و منافع فردی می‌داند که عاملان اجتماعی را قادر می‌سازد که مستقیماً به منابع اقتصادی دست یابند و از طریق تماس با فرهیختگان و متخصصان، سرمایه فرهنگی خود را افزایش دهند (Sharepour & Hossini rad, 2008: 139).

از نظر بوردیو سرمایه اجتماعی مجموعه منابعی است که به افراد و گروه‌ها این توانایی را می‌دهد تا شبکه پایداری از روابط کم‌وبیش نهادینه شده آشنایی و شناخت متقابل را در اختیار داشته باشند. شاخص و ملاکی که بوردیو برای سنجش و اندازه-

گیری سرمایه اجتماعی در نظر می‌گیرد، عضویت افراد در گروه‌های اجتماعی است؛ بنابراین ایجاد و اثربخشی سرمایه اجتماعی به عضویت در یک گروه اجتماعی بستگی دارد که اعضای آن، مرزهای گروه را از طریق مبادله اشیاء و نهادها بنیان نهاده‌اند. سرمایه اجتماعی بر اساس مطالعات تجربی خارجی و داخلی و منابع موجود به صورت روابط اجتماعی، مشارکت اجتماعی و تبادل نظر شاخص‌سازی و عملیاتی شده است (Narayan et al., 2004; Ruston & Akinrodoye, 2002; Stone, 2001).

بانک جهانی سرمایه اجتماعی را پدیده‌ای می‌داند که حاصل تأثیر نهادهای اجتماعی، روابط انسانی و هنجارها بر روی کمیت و کیفیت تعاملات اجتماعی است و تجارب این سازمان نشان داده است که این پدیده تأثیر قابل توجهی بر اقتصاد و توسعه کشورهای مختلف دارد. سرمایه اجتماعی برخلاف سایر سرمایه‌ها به صورت فیزیکی وجود ندارد بلکه حاصل تعاملات و هنجارهای گروهی و اجتماعی بوده و از طرف دیگر افزایش آن می‌تواند موجب پایین آمدن جدی سطح هزینه‌های اداره جامعه و نیز هزینه‌های عملیاتی سازمان‌ها گردد (Word Bank, 1999).

به عقیده سازمان جهانی سلامت^۱ (۱۹۹۸) سرمایه اجتماعی به فرآیندهای بین افراد اشاره دارد که به ایجاد شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد اجتماعی می‌پردازد و هماهنگی و همکاری برای منافع را تسهیل می‌کند. با توسعه سرمایه اجتماعی، شبکه گسترده‌ای از ارتباطات توسعه می‌یابد که این شبکه ارتباطی مزایا و منافع و در کنار آن خطراتی را برای سازمان به همراه دارد. اصولاً سرمایه اجتماعی فرایند دستیابی و به کارگیری اطلاعات را تسهیل می‌کند و در حقیقت سرعت استفاده از سایر سرمایه‌های مادی و غیرمادی را افزایش می‌دهد (Yaqoubi et al., 2018: 199) این امر می‌تواند به ایجاد شبکه‌های غیررسمی که منجر به ایجاد فساد اداری شود، کمک کند. سرمایه اجتماعی منجر به ایجاد و تسهیل روابط میان افراد در ساختارهای اجتماعی می‌شود. از دیدگاه سازمانی جنبه‌های مختلف سرمایه اجتماعی در سه بُعد جای می‌گیرد: جنبه‌های ساختاری^۲، رابطه‌ای^۱ و

---

1. World Health Organization

2. Structural element

شناختی^۲.

- بُعد ساختاری: بُعد ساختاری سرمایه اجتماعی شامل الگوهای میان شبکه، سیستم‌ها و ترکیب سازمان‌دهی شبکه و تناسب می‌شود و به روابط غیرشخصی میان افراد و واحدها اشاره دارد.

- بُعد شناختی: این بُعد دربرگیرنده میزان اشتراک کارکنان گروه یا گروه‌ها در ادراکات مشترک و یا سیستم‌های معنایی درون شبکه اجتماعی در یک دیدگاه یا میان طرفین است و مانند بعد ارتباطی به ماهیت ارتباطات میان افراد در یک سازمان می‌پردازد؛ مانند زبان، کد و روایت‌های مشترک.

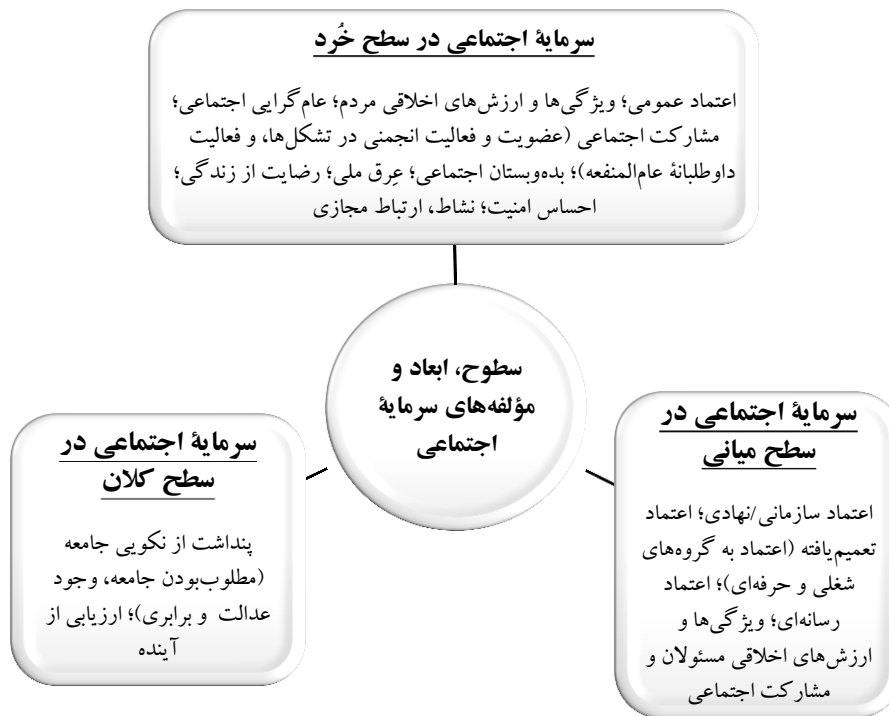
- بُعد رابطه‌ای (ارتباطی): اهمیت روابط شخصی در سرمایه اجتماعی را تعیین می‌کند. این مفهوم بر روابط خاصی از احترام و دوستی که افراد در تعاملاتشان دارند، تمرکز دارد (Nahapiet & Ghoshal, 1998: 244)

لذا در این مطالعه سعی شد چارچوب مفهومی منتخب پیرامون سرمایه اجتماعی و ابعاد، مؤلفه‌ها و معرف‌های آن، با بحث‌های نظری و مفهومی سازه سرمایه اجتماعی و نیز اوضاع جامعه ایران، همگرایی و قرابت لازم را داشته باشد و داده‌های پژوهش، براساس آن تولید، جمع‌آوری و تحلیل شود. شکل شماره ۱ به صورت شماتیک ابعاد و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی موردنظر در این تحقیق را در سه سطح خرد، میانه و کلان نشان می‌دهد. هر کدام از این سه سطح مرکب از چندین معرف/شاخص بوده که به دلیل فهرست طولانی این شاخص‌ها، در اینجا از ذکر آن‌ها خودداری می‌شود.

-
1. Relationship Element
  2. Cognitive element

شکل ۱. مدل نظری تحقیق مبنی بر سطوح، ابعاد و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در سطوح سه‌گانه خرد، میانی و کلان

Figure 1. The theoretical research model based on the levels, dimensions and components of social capital at the triple levels of micro, medium and macro

روش^۱

این مقاله با دیدگاه یکپارچه و با روش اسنادی، به بررسی و تحلیل ثانویه وضعیت سرمایه اجتماعی در کشور (با استفاده از داده‌های پیمایش‌های ملی سرمایه اجتماعی در موج‌های مختلف (سال‌های ۱۳۹۴، ۱۳۹۷ و ۱۴۰۰)^۲ می‌پردازد.

1. Method

۱. لازم به توضیح است هر سه موج پیمایش ملی دارای شورای پژوهش بوده و ابزار تحقیق در هر سه موج در قالب پرسشنامه و با در نظر گرفتن ابعاد و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، در سطوح سه‌گانه خرد، میانی و کلان و عنوان متغیرهای مورد سنجش تغییراتی خاصی نداشته است و اما با توجه به پیش‌آزمون‌های که صورت گرفته است در سطح

جامعه آماری در پیمایش‌های سرمایه اجتماعی در سال‌های مذکور را شهروندان بالای ۱۶ سال اعم از مرد و زن ساکن در ۳۱ استان کشور تشکیل داده‌اند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات نیز، پرسشنامه محقق ساخته بوده و تمامی ملاحظات مربوط به اعتبار و پایایی در هر سه موج در نظر گرفته شد. لذا منابع مورد استفاده در این نوشتار بر اساس داده‌های متقن می‌باشد. حجم نمونه در هر یک از سه موج در سال‌های ۱۳۹۴، ۱۳۹۷ و ۱۴۰۰، به ترتیب ۱۴۲۰۰، ۱۷۰۰۰ و ۱۲۰۱۶ نفر بوده است. البته در هر یک از موج‌های مذکور سعی گردیده که علاوه بر تهیه گزارش ملی، حجم نمونه هر استان، قابلیت تعمیم به آن استان را داشته باشد و از این رو حجم نمونه هیچ استانی در هر یک از سه موج کمتر از ۳۰۰ نفر نبوده است و همچنین در هر سه موج به لحاظ شیوه نمونه‌گیری از الگوی واحد در انتخاب نقاط جغرافیایی نمونه‌ها، یعنی علاوه بر انتخاب ۳۱ استان به‌عنوان ۳۱ طبقه، در داخل هر استان، علاوه بر انتخاب شهر مرکز استان، یک شهر با جمعیت کمتر و با فاصله از مرکز استان و دو نقطه روستایی نیز انتخاب گردیده است. شیوه نمونه‌گیری در هر سه پیمایش به‌صورت چندمرحله‌ای بود، به‌طوری که با انتخاب استان‌ها، شهرها و روستاها و در داخل شهرها (مناطق و حوزه‌ها) و در گام بعد به انتخاب بلوک‌ها و خانوار نمونه (با رعایت جمعیت هر بلوک) پرداخته شد و در نهایت در داخل خانوارها، افراد به‌صورت اتفاقی انتخاب شدند.

در موج‌های مختلف این پیمایش، جهت برآورد اعتبار پرسشنامه، از روش اعتبار محتوایی (صوری^۱ و متخصصان) استفاده شد. بدین صورت که پرسشنامه اولیه، پس از تدوین، در اختیار اعضای کمیته علمی (۱۲ نفر از صاحب‌نظران و پژوهشگران در زمینه سرمایه اجتماعی در دانشگاه‌های مختلف کشور) به‌منظور مطالعه و اعمال نظر قرار گرفت و پس از برگزاری جلسات و تعدیل پرسشنامه بر اساس اعمال نظر آن‌ها درباره تعداد، نوع و

گویه‌ها تغییراتی صورت گرفته است و با توجه به اینکه نگارنده مقاله مجری دو موج ۱۳۹۷ و ۱۴۰۰ بوده است تمامی شیوه نمونه‌گیری به دقت و به تفصیل در گزارش‌های مربوطه توضیح داده شده است و متن گزارش‌ها و داده‌های آن در سازمان امور اجتماعی وزارت کشور موجود است.

شیوه بیان سؤالات، پرسشنامه نهایی تهیه شده است (درواقع، به این شکل، اعتبار محتوایی پرسشنامه حاصل گردید). البته گفتنی است با عنایت به یکی از اهداف تحقیق مبنی بر مقایسه یافته‌های سال ۱۴۰۰ با موج‌های اول (۱۳۹۴) و موج دوم (۱۳۹۷)، سعی شد حتی الامکان مفاهیم و شاخص‌های مطرح شده در موج‌های قبلی به قوت خود باقی مانده تا امکان مقایسه فراهم شود. ضمن اینکه به تناسب موضوع و موقعیت زمانی در هر موج، برخی سؤالات پرسشنامه با نظر اعضای کمیته علمی تعدیل و اصلاح شدند

در موج‌های مذکور با توجه به اینکه از طیف ۵ قسمتی لیکرت برای سنجش گویه‌ها و سؤالات متغیرهای پژوهش استفاده شده بود، لذا برای برآورد پایایی^۱ پرسشنامه نیز، از ضریب آلفای کرونباخ به تفکیک متغیرهای تحقیق استفاده شد. بدین صورت که ابتدا به صورت پیش‌آزمون پرسشنامه با نمونه کوچکی (تعداد ۱۰۰ نفر از چند استان مختلف و از افراد متفاوت از حیث اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) صورت گرفت و سپس به تعدیل سؤالات، رفع نواقص احتمالی و نهایی شدن آنان، اقدام گردید. بدین ترتیب گویه‌هایی که همبستگی کمتری داشته باشند، حذف و اصلاح شدند و یا گویه‌های متناسب دیگری جایگزین آن‌ها شدند و در نتیجه در مجموع ضریب پایایی متغیرهای نهایی تحقیق، در هر سه موج در ارتباط با تمامی متغیرهای مورد مطالعه بالای ۰/۷۰ به دست آمد.

یافته‌ها

در ابتدا شایان ذکر است که به ندرت در کشورهای مختلف جهان، به لحاظ برخورداری از سرمایه اجتماعی دارای میانگین بالاتر از ۵۰ از ۱۰۰ می‌باشند. برای شناخت روند یافته‌های سرمایه اجتماعی در کشور (در سال‌های ۱۳۹۴، ۱۳۹۷ و ۱۴۰۰)، در ابتدا به ارائه یافته‌های توصیفی سرمایه اجتماعی در سطوح مختلف پرداخته می‌شود:

جدول ۱. تحلیل میزان سرمایه اجتماعی در موج‌های مختلف در کشور

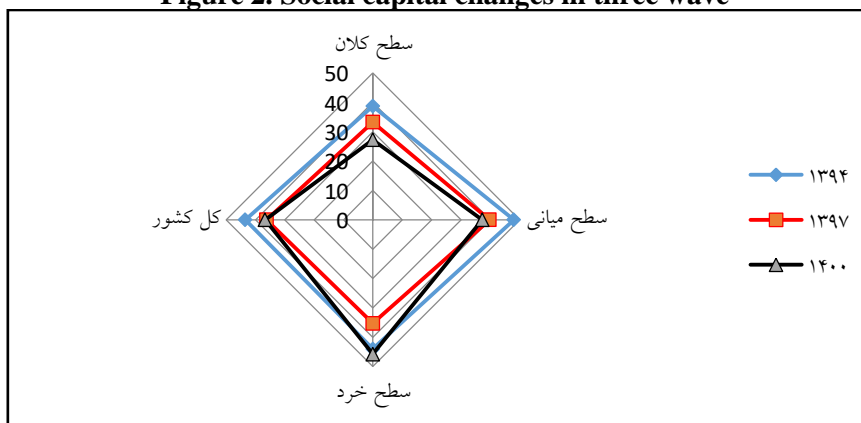
Table 1: Analysis of Social Capital Levels Across Different Waves in the Country

در دامنه ۱-۱۰۰			میانگین سطوح سرمایه اجتماعی
۱۴۰۰	۱۳۹۷	۱۳۹۴	
۲۷/۲۵	۳۳/۲۵	۳۸/۷۵	سطح کلان
۳۷/۲۵	۳۹/۷۵	۴۸	سطح میانی
۴۵/۷۵	۳۵/۲۵	۴۴	سطح خرد
۳۶/۷۵	۳۶/۲۵	۴۳/۵۰	کل (تجمیعی)

لازم به توضیح است که سرمایه اجتماعی در سطوح کلان و میانی، نسبت به سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۴ روند کاهشی داشته است و اما سرمایه اجتماعی سطح خرد در سال ۱۴۰۰ نسبت به دو موج قبلی، افزایش جزئی داشته است و مهم‌ترین دلیل آن، متغیر «میزان مشارکت بین مردم بر اساس شرایط کرونایی» بوده که باعث بالا رفتن میزان سطح خرد سرمایه اجتماعی شده است و این پارامتر مرتبط به حوزه بخش رسمی از جمله تصمیمات و اقدامات سازمان‌ها و نهادها نمی‌باشد، بلکه بیشتر مربوط به فضای غیررسمی و احساس مسئولیت مردم نسبت به یکدیگر می‌باشد.

شکل ۲. تغییرات سرمایه اجتماعی در موج‌های سه‌گانه

Figure 2. Social capital changes in three wave

مقایسه تحلیلی شاخص‌های سرمایه اجتماعی در موج‌های سال‌های ۱۳۹۴، ۱۳۹۷ و ۱۴۰۰

مقایسه نتایج حاصل از شاخص‌های سرمایه اجتماعی در سطح کلان در سه موج پیمایش حاکی از این است در شاخص «ارزیابی از آینده»، وضعیت قدری متفاوت می‌باشد؛ به نحوی که مطابق با نتایج به دست آمده، میانگین این شاخص در سال ۱۳۹۷ (با میانگین نمره ۲۵ از ۱۰۰) نسبت به سال ۱۳۹۴ (با میانگین ۴۲/۲۵) منفی‌تر شده است، یعنی «ارزیابی مردم نسبت به آینده» در سال ۹۴ مثبت‌تر از سال ۹۷ بوده است و این شاخص در سال ۱۴۰۰ (با میانگین ۳۲/۲۵) نسبت به سال ۹۷ دوباره سیر صعودی در پیش گرفته است. در واقع بر حسب یافته‌های به دست آمده در سه موج می‌توان گفت بدترین وضعیت شاخص ارزیابی از آینده در موج‌های سه‌گانه مربوط به سال ۱۳۹۷ و بهترین وضعیت آن مربوط به سال ۱۳۹۴ بوده است.

مقایسه نتایج حاصل از شاخص‌های سرمایه اجتماعی در سطح میانی در سه موج پیمایش حاکی از این است که اعتماد سازمانی و اعتماد تعمیم‌یافته با روند فرسایش مواجه شده است، به نحوی که میانگین شاخص اعتماد سازمانی در سال ۱۳۹۴ (۴۴/۷۵) و در سال ۱۳۹۷ (۴۳/۲۵) و در سال ۱۴۰۰ (۴۰) یا توجه به بازه ۱ تا ۱۰۰ می‌باشد. همچنین میانگین شاخص اعتماد تعمیم‌یافته در سال ۱۳۹۴ (۵۰/۷۵) و در سال ۱۳۹۷ (۴۵/۵۰) و در سال ۱۴۰۰ (۴۱/۷۵) می‌باشد.

مقایسه نتایج حاصل از شاخص‌های سرمایه اجتماعی در سطح خرد در سه موج نیز تقریباً روند نزولی را به تصویر می‌کشند، به نحوی که مثلاً نتایج حاصل از عام‌گرایی اجتماعی حاکی از این است که در طی سه موج سرمایه اجتماعی، شعاع عام‌گرایی اجتماعی به مرور زمان تنگ‌تر شده است به طوری که میانگین این شاخص در سال ۹۴ برابر با ۵۹/۵۰ و در سال ۱۳۹۷ برابر با ۵۳/۲۵ و در سال ۱۴۰۰ برابر با ۵۱/۷۵ رسیده است.

نتایج حاصل از اعتماد عمومی مردم هم حکایت از فرسایش در دو پیمایش ۱۳۹۷ و ۱۴۰۰ داشته است. میانگین اعتماد عمومی مردم در سال ۱۳۹۷ برابر با ۴۴/۷۵ و در سال

۱۴۰۰ به ۴۱/۵۰ کاهش یافته است. همچنین نتایج نشان داد که پاسخگویان در سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۴ ارزیابی منفی تری نسبت به ویژگی و ارزش‌های اخلاقی در بین مردم داشتند، به طوری که میانگین ارزیابی از ویژگی و ارزش‌های اخلاقی مردم در سال ۱۳۹۴ برابر با ۴۶/۵۰ و در سال ۱۳۹۷ برابر با ۳۹/۷۵ و در سال ۱۴۰۰ به ۳۸/۷۵ رسیده است. نتایج نشان داد که مشارکت اجتماعی در سال ۱۴۰۰ (با میانگین ۱۶/۵۰) نسبت به ۱۳۹۷ (با میانگین ۲۴/۵۰) کاهش یافته است. همچنین تعلق و عرق ملی در سال ۱۴۰۰ (با میانگین ۵۳) نسبت به ۱۳۹۷ (با میانگین ۶۰/۷۵) کاهش کمی داشته است ولی در مجموع بالاتر از متوسط است.

البته مقایسه نتایج حاکی از این است که در یک سری شاخص‌ها نظیر احساس امنیت، بده‌بستان اجتماعی، نشاط اجتماعی و رضایت از زندگی شاهد سیر صعودی صرفاً در سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۷ هستیم؛ و اما در مقایسه با سال ۱۳۹۴ وضعیت چندان مطلوب نیست. به نحوی میانگین نشاط اجتماعی در سال ۱۴۰۰ (با میانگین ۳۸/۵۰) نسبت به ۱۳۹۷ (با میانگین ۳۵/۷۵) و میانگین بده‌بستان اجتماعی در سال ۱۴۰۰ (با میانگین ۶۵/۷۵) نسبت به ۱۳۹۷ (با میانگین ۵۶/۵۰) و احساس امنیت در سال ۱۴۰۰ (با میانگین ۵۰/۷۵) نسبت به ۱۳۹۷ (با میانگین ۴۱/۷۵) و میانگین رضایت از زندگی در سال ۱۴۰۰ (با میانگین ۴۳) نسبت به ۱۳۹۷ (با میانگین ۳۹/۵۰) افزایش یافته است. لازم به توضیح است که بخشی از این افزایش میانگین شاخص‌ها نسبت به سال ۱۳۹۷ مربوط به این است که پیمایش ۱۴۰۰ در ماه‌های اولیه بعد از روی کار آمدن دولت سیزدهم بوده است و این شرایط نوعی امید به آینده را در مردم با توجه به صحبت‌های رئیس دولت وقت به وجود آورده بود.

نکته تأمل‌برانگیزی که در فرایند سیاست‌گذاری، مدیریت سرمایه‌های اجتماعی عموماً مدنظر سیاست‌گذاران قرار داد؛ بسیج امکانات و منابع ملی و مردمی، بهره‌گیری از ظرفیت‌های اجتماعی و استعانت از پشتوانه‌ای است که در قالب فرصت، ظرفیت و امکان در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، رسانه‌ای، گفتمانی و... وجود دارد. ضعف و تأخرشناختی و یا عدم تحلیل دقیق روند تغییرات سرمایه‌های اجتماعی از جانب

پژوهشگران، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان ملی، جامعه را در معرض آشفتگی‌هایی قرار می‌دهد که بازسازی و ترمیم ذهنیت‌ها، احساسات و نگرش‌های آسیب‌دیده جامعه، بسیار مشکل و نیازمند برنامه‌ریزی میان‌مدت و راهبردی است.

بحث و نتیجه‌گیری

سرمایه اجتماعی دارای اثرات اقتصادی و اجتماعی متفاوتی می‌باشد. اثر مثبت سرمایه اجتماعی هنگامی خواهد بود که اشکال درون‌گروهی، برون‌گروهی یا میان‌گروهی، هر دو به میزان مناسب باشند. ادبیات مربوط به سرمایه اجتماعی نیز حاکی از این است که این سرمایه می‌تواند مجموعه‌ای از اثرات اقتصادی و اجتماعی را به بار آورد. سرمایه اجتماعی هم بر روند توسعه، تأثیرگذار است و هم از آن تأثیر می‌پذیرد. به‌همین خاطر، با توسعه اقتصادی یک کشور، سرمایه اجتماعی آن کشور نیز باید توسعه یابد. به‌خاطر گستردگی مفهوم سرمایه اجتماعی، این مفهوم از مسیرهای مختلفی می‌تواند بر اقتصاد تأثیرگذار باشد. در مجموع مهم‌ترین نقش سرمایه اجتماعی، قانون‌گرایی و پذیرفتن فرهنگ نظم و امنیت است. به این معنی شهروندان حدود مرز اختیارات و وظایف اجتماعی خود را دانسته و مرتکب خلاف آن نشوند. این رویه موجب بقای قانون و عدم گرایش به بی‌نظمی، هنجارشکنی و قانون‌شکنی می‌شود. نظم‌ستیزی به‌عنوان یک معضل اجتماعی سلامت اجتماعی را تهدید می‌کند و سرمایه اجتماعی دچار فرسایش و منجر به شکل‌گیری حس بی‌اعتمادی نسبت به نهادها می‌شود. پذیرش نظم و مقررات اجتماعی موجب افزایش همدلی، وحدت و کاهش تضاد اجتماعی خواهد شد.

لذا تقویت سرمایه اجتماعی امروزه نیازمند سیاست‌گذاری اجتماعی و فرهنگی است، از این رو سازمان‌های سیاست‌گذار و اجرایی در این حوزه باید نهایت اهتمام خود را به کار گیرند که در فرایند جامعه‌پذیری به تقویت شاخص‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد، احساس امنیت، مشارکت، رضایت، نشاط و امید، احساس تعلق ملی و...) پردازند. بدین ترتیب، به‌صورت فرایندمحور باید اقدامات اساسی در چند حوزه زیر انجام گیرد

در یک نگاه کلی می‌توان راهکارها و راهبردهای سرمایه اجتماعی را در سه سطح

دسته‌بندی کرد:

۱) معطوف به نهادها و ساختارهای رسمی؛

۲) معطوف به جامعه و اجتماعات مردمی؛

۳) معطوف به نهادها و سازوکارهای واسط اجتماعی.

۱. راهبردها و راهکارهای معطوف به ساختارها و نهادهای رسمی کشور:

بخش زیادی از عوامل تأثیرگذار بر سرمایه اجتماعی مربوط به الگوهای رفتاری و کنش‌های ساختارهای رسمی است که می‌توانند منشأ تقویت و تعمیق اعتماد گردند و یا زمینه‌های ایجاد تزلزل در اعتماد را پدید آورند. در یک برآیند کلی می‌توان روش‌ها و راهکارهای اعتمادزا در قلمرو ساختارهای سیاسی را به شرح ذیل بیان نمود:

- پاسخگویی به تحقق اهداف جمعی و ارتقاء سطح کارآمدی: مردم انتظارات و مطالبات خود را در ساختارهای جمعی جستجو می‌کنند و در مقابل اعتماد، حمایت، اختیارات و قدرت خود را به نهادهای رسمی تفویض می‌دارند. تداوم و توازن این مبادله که ریشه در سطح پاسخگویی ساختارهای رسمی به انتظارات جمعی و ارزش‌های عمومی دارد، موجب پایداری، استحکام و تداوم روابط متقابل خواهد بود. نهادهای رسمی باید بتوانند از طریق ارتقاء سطح کارآمدی و پاسخگویی مناسب به نیازهای اولویت‌داری که اقشار عمومی آن را مطالبات خویش تصور می‌کنند، اطمینان درونی جامعه نسبت به صحت سیاست‌ها، روندها، رویکردها و توانایی‌های خود را جذب و به آن استحکام بخشند.

- توسعه و تعمیق روابط و کنش‌های ارتباطی با جامعه: اعتماد بدون ایجاد ارتباط نه معنای درست و روشنی دارد و نه می‌تواند از کارایی و زیرساخت مناسب برخوردار باشد. گرچه ارتباط در دو وجه مستقیم و غیرمستقیم امکان بروز دارد، اما در هر دو حالت نیازمند آن است که از سازوکارهای دقیق، مؤثر و هوشمندانه‌ای برخوردار باشد. از طریق ارتباط است که می‌توان به اقناع اجتماعی، توجیه عمومی، اثربخشی، ایجاد همکاری و دستیابی به رویکرد و نگرش‌های واحد و انتقال دغدغه‌ها و دیدگاه‌ها دست یازید.

- قانون‌مداری: قانون یکی از بنیان‌هایی است که باعث ایجاد انتظام و ساماندهی اجتماعی

است و به روالها، روندها، اقدامات و کنش‌های فردی و جمعی نظم می‌بخشد. ساختارهای رسمی منادیان و مروجان اصلی ایجاد قانونمندی و نظم در جامعه هستند و بیش از همگان باید خود را ملزم به قانون و ایجاد قانونمندی ببینند. احساس استغنا نسبت به قانون، تمایلات فراقانونی و نگاه ابزاری به قانون، منشأ فروپاشی اعتماد مردم به روندها و بنیان‌های قانونی در کشور می‌گردد.

- صداقت، شفافیت، صمیمیت و احترام: اعتماد در پرتو اعتماد کسب می‌گردد، نمی‌توان به کسانی اعتماد داشت، اما از همانان انتظار اعتماد داشت. روابط متقابل بر مبنای الگوهای مشترک پدید می‌آید و این قاعده‌ای است که هم در سطح کلان و هم در سطح خرد و فردی قابل حصول است.

- تقویت مشارکت و ایجاد فضای امن و عاری از نگاه قدرت: مردم دولت و نظام را از خود می‌دانند، مهم‌ترین عاملی که می‌تواند منشأ جدایی و احساس فاصله مردم با نهادهای رسمی کشور باشد، برخورد قهری با مردم و نگاه مردم با گفتمان قدرت است؛ یعنی به جای احترام و صمیمیت، با زبان قدرت و تبختر به مردم واکنش نشان داده و آنان را مورد خطاب قرار دهند. مردم از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های متفاوتی برای حمایت، پشتیبانی و پیشبرد اهداف سیاسی اقتصادی برخوردارند و همین قدرت‌های خردند که می‌توانند منشأ تحکیم و توسعه، ثبات، پایداری و تقویت اقتدار ملی در عرصه‌های متفاوت باشند. ایجاد فضای مثبت برای جذب سرمایه‌های اجتماعی در عرصه‌های گوناگون، احساس همگرایی، هویت مشترک و نگاه غیرابزاری را در جامعه و در اذهان عمومی تقویت و منشأ رشد، پویایی، سلامت اجتماعی، تحولات مثبت و تحکیم ارتباطات مبتنی بر اعتماد و رضامندی خواهد شد.

۲. راهبردهای معطوف به جامعه و کانون‌های مردمی در تعمیق سرمایه اجتماعی:

علاوه بر نهادهای رسمی، مردم و نهادهای مردمی نیز می‌توانند نقش بنیادینی در فرایند اعتمادسازی ایفا نمایند. این نهادها از طریق «اطلاع‌رسانی دقیق»، «اقناع و توجیه اجتماعی»، «آگاهی‌بخشی»، «همراهی با سیاست‌های ملی»، «حمایت از نهادها و ساختارهای رسمی»، «نهادینه‌سازی ارزش‌ها و اهداف ملی»، «جلب و جذب سرمایه‌های اجتماعی حول اهداف

مشترک و تحقق آن با مشارکت و همراهی اقشار متفاوت اجتماعی»، «مقابله با ذهنیت‌سازی‌های کاذب»، «مشارکت در فرایندهای رسانه‌ای و مقابله با فضا‌سازی ابزاری این رسانه‌ها»، «ایجاد زمینه برای تعامل و نقد همدلانه با نهادهای رسمی»، «سازمان‌دهی جمعی و ممانعت از جذب و همسوسازی مردم توسط نهادهای منحرف و یا تغییر در گروه مرجع فکری، سیاسی و معرفتی جامعه»، «ایجاد فضاهای مشارکتی در عرصه‌های عام‌المنفعه»، «پشتیبانی از سیاست‌های ملی با ایجاد اجتماعات ملی حفظ انگیزش‌های مردمی برای دفاع از سیاست‌ها و راهبردهای کشور» و... می‌توانند نقش بی‌بدیلی در ایجاد و تعمیق سرمایه اجتماعی ایفا نمایند. با ایجاد نهادهای مردمی که عاری از تمایلات منحرفانه و یا گرایش‌های سکولاری و یا خاص‌گرایانه باشند، می‌توان روند اعتمادسازی در کشور را تعمیق بخشید. نقش مردم و گروه‌های مردمی به این دلیل که از متن اجتماعی می‌جوشد در فرایند اعتمادسازی نقشی بنیادین و اثربخشی آن از پایداری بیشتری برخوردار و روند پذیرش اجتماعی آن را تسهیل می‌نماید.

۳. راهبردهای معطوف به نهادهای واسط اجتماعی:

نهادهای واسط اجتماعی در جهان امروز نقش بنیادینی در ایجاد سامان و انتظام اجتماعی عهده‌دار گردیده‌اند. نهادهایی همچون سازمان‌های غیردولتی، اجتماعات محلی، اتحادیه‌ها، تشکل‌ها، انجمن‌ها و نهادهای صنفی که دامنه‌ای بسیار گسترده و فراخ دارند و در تمامی صنوف اجتماعی نقش آفرین شده‌اند، از جمله نهادهای واسطی هستند که می‌توانند در جهت مدیریت افکار عمومی و حفظ پیوندهای اجتماعی و توجیه و اقناع‌سازی جمعی در خصوص روندهای اجرایی و سیاسی کشور نقش بی‌بدیلی ایفا نمایند. این نهادها هم از ظرفیت بسیار گسترده‌ای برخوردارند و هم آن‌که چون از متن اجتماعی جوشیده‌اند و جنبه‌های اجتماعی و مردمی آن‌ها برجسته است، قدرت اقناع‌سازی و اعتمادسازی بیشتری دارند. با توجه به پیچیدگی فرایندهای روندهای اجتماعی، ناهمگونی اجتماعی و تفکیک‌پذیری گسترده جامعه، نقش این نهادها (که امروزه گسترش بسیاری یافته) تقویت گردیده و چنانچه بتوان بخشی از این انرژی را در جهت تقویت اعتماد و پیوندهای ملی

بسیج کرد، امکان صیانت از جامعه در برابر جریانات مقابل به مراتب تسهیل می‌گردد. آنچه درباره سرمایه اجتماعی بیان شد تأکید بر بنیانی بود که به‌عنوان متغیری تأثیرگذار، روابط سیاسی را در یک نگاه کلی و در ساحت‌های اجتماعی متأثر می‌سازد. نقش اعتماد به‌گونه‌ای اهمیت یافته است که باید از تمامی ظرفیت‌های ملی برای تعمیق و صیانت از آن بهره‌گیری شود، اما از آنجا که اعتماد پدیده‌های پیچیده، چندوجهی و بسیار ظریف و حساس می‌باشد، باید هم از قابلیت‌های ساختاری و نهادی در جهت تعمیق آن بهره‌گیری شود و هم باید با مطالعه دقیق، سایر سازوکارهای اجتماعی و نهادی بسیج و ظرفیت‌سازی شود.

سپاسگزاری

از سازمان امور اجتماعی کشور و معاونت پژوهشی دانشگاه خوارزمی تشکر می‌شود، البته از کلیه همکاران طرح از شورای علمی تا تمامی پرسشگران که در ۳۱ استان به جمع‌آوری اطلاعات میدانی پرداختند، تقدیر و تشکر می‌شود، جا دارد از مشاور علمی طرح (جناب آقای دکتر غلامرضا غفاری، مشاور علمی طرح) که بنیان‌گذار این پیمایش در کشور در سطح ملی بودند، تقدیر و تشکر ویژه صورت گیرد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Reza Safari Shali <http://orcid.org/0000-0003-3095-0819>

References

- Baker, W. E. (1990). *Market Networks and Corporate Behavior*. Am. J. Social, 96, 589-625.
- Bourdieu, P. (2002). *Sports Actions and Social Actions (Translator: Mohammad Reza Farzad)*. Organon Journal, 8 (20), 246-227.
- Bourdieu, P. (2009). *A Lesson about the Lesson (Translator: Nasser Fakuhi)*. Tehran: Ney.
- Bourdieu, P. (2011). *Distinction; Social criticism of taste judgments (Translator: Hassan Chavoshian)*. Tehran: Third.
- Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital, in Richardson, In J.G. (ed.) Handbook of theory and research for sociology of education*, New York: Greenwood Press.
- Burt, R. S. (1997). *The Contingent Value of Social Capital*. Administrative Quarterly, 42 (9), 339-365.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press, Belknap Press.
- Coleman, J. S. (2000). *Social Capital in the Creation of Human Capital*. The American Journal of Sociology, 94, S95-S120.
- Coleman, James (1988). *Social Capital in the Creation of Human Capital*. American Journal of Sociology, 94, 95-120.
- Coleman, J. (1998). *Foundation of social theories (Translator: Manouchehr Sabouri)*. Tehran: Ney.
- Field, J. (۲۰۰۶). *Social capital, translator: Jalal Motaghi*. Tehran: Higher Institute of Social Security Research.
- Field, J. (۲۰۰۹). *Social capital, translator: Gholamreza Ghaffari and Hossein Ramezani*. Tehran: Kavir.
- Forsell, T, Tower, J, & Polman, R. (2018). *Development of a Scale to Measure Social Capital in Recreation and Sport Clubs*. Leisure Sciences: An Interdisciplinary Journal, 42(1), 106-122.
- Ghaffari, G. (2015). *National survey of social capital in the country (research project report)*. Tehran: Ministry of Interior.
- Ghaffari, G. (2016). *National survey of values and attitudes of Iranians (third wave)*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance.
- Kaasa, A. (2015). *Culture, religion and social capital: evidence from European regions*. International Journal of Sociology & Social Policy, 36(11-12), 772-794.
- Mahdavi, A. & Aziz Mohammadlou, H. (2018). *Analysis of macro factors affecting the process of social capital accumulation in Iran*. Majlis and Strategy Quarterly, 25(93), 42-5.
- Mohammadian M, Sahiba, Jafari, M. & Mehrgan, N. (2018). *Measuring and comparing social capital by different provinces of the country*. Social Capital Management Quarterly, 5(1), 43-66.

- Mostafipour, E, Haqittiyan, M. & Mohammadi, A. (2018). *Sociological explanation of the amount of social capital in the neighborhoods of Tehran*. Journal of Sociological Studies, Islamic Azad University, Dehaghan Branch, 11(38), 20-7.
- Nahapiet, J. & Ghoshal, S. (1998). *Social Capital, Intellectual Capital, and the Organizational Advantage*. Academy of Management Review, 23 (2), 266-242.
- Narayan, D. Nyhan, V. & Woolcock, M. (2004). *Measuring Capital. An Integrate*, the World Bank.
- OECD (2020). *The OECD measurement of social capital project and question databank*. Available on: <http://www.oecd.org/sdd/social-capital-project-and-question-databank.htm>.
- Office for National Statistics (2020). *Social capital in the UK: 2020*. Retrived from: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/wellbeing/bulletins/socialcapitalintheuk/2020>.
- Office, Claus, & Fuchs, Susanne (2002). *A Decline of Social Capital? The German Case*. In Robert D Putnam (Ed), *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society* (pp. 189-203).
- Portes, A. & Sensenbrenner, J. (1993). *Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action*. American Journal of Sociology, 98 (6), 1320-1350.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert D. (2000). *Democracy and Civic Traditions: Social Capital and Civic Traditions in Modern Italy* (Translator: Mohammad Taghi Delfrooz). Tehran: Bureau of Political Studies and Research of the Ministry of Interior.
- Safari Shali, R. (2010). *Investigation of Life Satisfaction and Factors affecting on it Among Citizens of Iran*. UPR report of Iran, February 2010, United Nation Human Rights, Geneva (www.ohchr.org)
- Safari Shali, R. & Ghafari, G. (2018 and 2021). *National survey of social capital among Iranian people (research project report)*. Tehran: Ministry of Interior Social Affairs Organization.
- Sharepour, M. & Hosseini-Rad, A. (2008). *Investigating the relationship between social capital and sports participation: a case study of 15-29-year-old citizens of Babol city*. Movement Magazine, No. 37, 131-153.
- Tajbakhsh, K. (2005). *Social capital of trust, democracy and development* (translator: Afshin Khakbaz and Hassan Powan). Tehran: Shiraz.
- Tavasoli, G. & Mousavi, M. (2005). *The concept of social capital in classical and new theories with emphasis on social capital theories*. Social Science Letters, 26(26), 1-32.

- Woolcock, M. (2001). *The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes*. Isuma: Canadian Journal of Policy Research, 2 (1), 11-17.
- World Bank (1999). *Expanding the Measure of Wealth Indicators*. Sustainable Development Studies and Monograph Series, No, 17, Washinrton D.C.
- Yaqoubi, M. & Piri Yusuf-Abadi, A. (2018). *improving talent management system processes in the light of social capital*. Journal of Public Management Research, 11 (41), 191-215.

استناد به این مقاله: صفری شالی، رضا. (۱۴۰۳). تحلیل سرمایه اجتماعی در بین ایرانیان (به‌مثابه کلان مفهوم

تیین‌کننده وضعیت اجتماعی)، فصلنامه علوم اجتماعی، ۳۱(۱۰۴)، ۱-۳۲. DOI:

10.22054/qjss.2024.81050.2810

Social sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License...